

واکاوی عوامل جذب دانش آموزان به نماز جماعت مدارس

کلیه سیف‌اله فضل‌الهی*

منصوره ملکی توانا**

چکیده

هدف این پژوهش، بررسی عوامل جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت مدارس می‌باشد. روش تحقیق، توصیفی - پیمایشی بوده و جامعه آماری، دانش‌آموزان مدارس راهنمایی ناحیه دو آموزش و پرورش قم می‌باشند که ۳۶۰ نفر از آنها به صورت تصادفی طبقه‌ای به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات، پرسش‌نامه محقق‌ساخته، با پایایی ۰/۸۱ است. تحلیل اطلاعات براساس آزمون‌های Z ، دو، تک‌گروهی و T برای میانگین دو گروه مستقل، نشان داد: ۱. بین عوامل جذب دانش‌آموزان مدارس دخترانه و پسرانه به نماز جماعت تفاوت معناداری وجود دارد. ۲. گرایش‌های مذهبی و مشارکت والدین و متولیان مدارس در نماز جماعت، انگیزه حضور دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد. ۳. بین شناخت دانش‌آموزان از فواید نماز و نماز جماعت، و مشارکت آنان در مجالس مذهبی، با رویکرد آنان به نماز جماعت مدارس رابطه مثبت وجود دارد. ۴. نحوه تقویت و تفویض مسئولیت برگزاری نماز جماعت به آنان، در افزایش علاقه و مشارکت در نماز جماعت مؤثر است. ۵. بین شخصیت و نفوذ امام جماعت و نوع ارتباط او با فراگیران، امکانات، شرایط نمازخانه‌ها و گرایش دانش‌آموزان به نماز جماعت رابطه معنی‌داری وجود دارد.

کلیدواژه‌ها: نماز جماعت، دانش‌آموزان، مدارس راهنمایی، عوامل جذب.

مقدمه

یکپارچگی آنان در باور و عمل به اعتقادات اسلامی است. رسول اکرم ﷺ فرمودند: «اگر تعداد نمازگزاران صفوف جماعت از ده نفر فراتر رود، پاداش هر رکعت آن آن قدر زیاد می‌گردد که حتی اگر تمام آسمان‌ها کاغذ شود و دریاها مرکب، و همه درختان قلم گردند و همه فرشتگان مأمور نوشتن آن، نمی‌توان پاداش آن را ثبت نمود و پاداش آن فقط درخور محاسبه ذات بی‌کران الهی است» (رضوان‌طلب، ۱۳۷۳، ص ۱۸۵). نماز جماعت از یک وسیله میان عبد و معبود فراتر می‌رود و جنبه اجتماعی و سیاسی و تشکلی به خود می‌گیرد و معنویت، تعالی اجتماعی و توسعه فرهنگ اسلامی را به دنبال می‌آورد.

از سوی دیگر، مدارس به‌عنوان مهم‌ترین نهاد تعلیم و تربیت، نقش بسزایی در ترویج فرهنگ و ارزش‌های اسلامی و انقلابی و ترویج فرهنگ نماز و نماز جماعت در بین نسل جوان، و تعمیم آن دارند. نماز جماعت مدارس، کانون تربیت عملی فرهنگ و ارزش‌های اسلامی و محل عینیت‌بخشی به آموخته‌ها، با حضور مدیران، مربیان و دانش‌آموزان در صف‌های منظم در درگاه حق تعالی می‌باشد. انجام اعمال عبادی نماز جماعت به صورت یک‌دست و منظم، بیانگر این حقیقت است که اگر افراد مسلمان به دلخواه خود و به صورت اختیاری، همه با هم و در کنار هم برای احیای شعائر اسلامی پیش‌قدم شوند و مصمم به انجام آن گردند، به همین نسبت خواهند توانست در سایر امور دین پیشگام بوده و با بهره‌گیری از نیروی ایمان و استعدادها موجود، قله‌های کمال را تسخیر کنند. هرگاه این رفتارها به صورت مداوم و مستمر صورت بگیرد، نمازگزاران از خلأقیت‌ها و صفات پسندیده افراد صالح بهره‌برده و از آنها متأثر می‌شوند؛ در نتیجه، به اصلاح و خودسازی پرداخته و این

نماز، آرام‌بخش روان و اطمینان‌دهنده قلب‌هاست و هرگونه یأس و ناامیدی و پوچ‌گرایی را از انسان دور می‌سازد. خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ (طه: ۱۴)؛ نماز را برای رابطه دائمی با من و یاد من به‌پا دارید. این رابطه، آدمی را از هرگونه انحراف و غفلتی بازمی‌دارد. نماز روح نظم و انضباط را در انسان به وجود آورده، زمینه‌ساز حرکت تکاملی او می‌شود. ﴿إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ﴾ (اعراف: ۲۰۶)؛ همانا مقربان درگاه پروردگارت از پرستش او سرکشی نمی‌کنند و او را تسبیح می‌گویند و برای او سجده می‌کنند. پرستش، نوعی رابطه خاضعانه و ستایش‌گرایانه و سپاس‌گزارانه است که انسان با خدای خود برقرار می‌کند. این نوع رابطه را انسان تنها با خدای خود می‌تواند برقرار کند. پرستش نشان‌دهنده امکان و یک‌میل در انسان است؛ امکان بیرون رفتن از مرز امور مادی و میل به افق بالاتر و وسیع‌تر. چنین میلی و چنین عشقی، از مختصات انسانی است. به عبارت دیگر، هدف اصلی از عبادت، راه یافتن به جوار آن کمال مطلق و هستی بی‌پایان و انعکاس پرتویی از صفات کمال و جمال او در درون جان است که نتیجه‌اش، فاصله گرفتن از هوا و هوس‌ها و روی آوردن به خودسازی و تهذیب نفس است. نماز، رمز پیوند خلق با خالق است و ارتباط مستمر آنها را با خدا تضمین می‌کند. نماز، طیب انسان است و سلامتی انسان را تضمین می‌کند. نماز واقعی پیوند انسان را با خدا چنان محکم می‌کند که در برابر هر کار و هر برنامه، او را حاضر و ناظر و مراقب اعمال خویش می‌بیند. این مزیت، که خود اوج تربیت است، در نماز جماعت به بی‌نهایت می‌رسد. نماز جماعت نهایت شکوه عبادت حق تعالی و نمایش انسجام و وحدت مسلمانان و

پرورش شخصیت، انسجام و وحدت، و پرورش سیاسی (علاقه‌بند، ۱۳۸۷، ص ۱۷) رسالت اصلی مراکز تعلیم و تربیت می‌باشد. این مهم از طریق پوشش نیازهای رشد و توسعه و بهبود شرایط زندگی با بهره‌گیری از دانش بومی شده متناسب با فرهنگ مسلط اجتماعی (دین و فرهنگ) و تأثیرگذاری به واسطه داشتن اندیشمندان و نظریه‌پردازان علمی و کادر آموزشی امکان‌پذیر خواهد بود. متولیان این امر می‌کوشند با برخورداری از جامعه از انسان‌های توانمند و سالم و آشنا به دانش‌های بنیادین، ارزش‌های اجتماعی و نمادهای فرهنگ اسلامی را در عین اشاعه، پویا، جامع، و درون‌زا نمایند که سازوکار آن نیز «آموزش و پرورش» می‌باشد. آموزش و پرورش فعالیت‌ی است مداوم و جامع، برای همه؛ برای رشد و تکامل انسان، غنای فرهنگ و تعالی جامعه (مشایخ، ۱۳۷۸، ص ۴۳). بنابراین، ساخت فرهنگی هر جامعه‌ای ریشه در ساختار تعلیم و تربیت آن جامعه دارد. آنها با برخورداری از ظرفیت انسانی خود، سعی در تولید دانش، فرهنگ‌سازی و ارائه خدمات دارند (پورعزت و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۱۰) و هدف اصلی آنها، توسعه اطلاعات (شخصیت‌سازی)، توسعه مهارت‌ها (ایجاد ارزش افزوده)، توسعه شخصیت (دگرگونی) و خلّاقیت و تفکر (شکوفایی استعداد) بوده و ابزار اصلی برای تأثیرگذاری بر فرهنگ و شخصیت افراد، فقط اطلاعات و الگوهای رفتاری آنهاست. آموزش و پرورش در هر ساحت و عرصه‌ای که در دستور کار قرار داشته و از طریق برنامه‌های درسی، اعم از پنهان یا آشکار، به‌عنوان مهم‌ترین محمل و وسیله آموزش به دانش‌آموزان عرضه می‌شود، لاجرم درصدد نیل به اثربخشی یا اثرگذاری بر مخاطبان است. در عرصه‌هایی مانند تربیت علمی و فناوری، تربیت بدنی و زیستی، تربیت سیاسی و

شکوفایی را به جامعه نیز سرایت خواهند داد. نماز جماعت علاوه بر محل نیایش بودن، منبع اشاعه فرهنگ اسلامی و به نمایش گذاشتن قدرت و اقتدار امت اسلامی نیز می‌باشد، مشروط بر اینکه با راه‌کارهای مناسب، باشکوه برگزار گردد و عوامل افت آن از پیش‌رو برداشته شود. در این تحقیق، هدف اصلی، واکاوی عوامل مؤثر در جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت مدارس با رویکردی به بررسی دیدگاه خود دانش‌آموزان در مدارس راهنمایی ناحیه دو آموزش و پرورش شهر قم است که در این زمینه، مجموعه عوامل ذیل را مورد مطالعه قرار داده است: الف) نقش الگویی گرایش و مشارکت والدین، مربیان و مسئولان؛ ب) عوامل دانشی و میزان شناخت دانش‌آموزان از فواید و آثار نماز و نماز جماعت و مشارکت در مراسم‌های مذهبی؛ ج) عوامل انگیزشی و نحوه تبلیغات، تقویت و تفویض مسئولیت به دانش‌آموزان؛ د) عوامل مربوط به محیط و تعاملات شخصیتی و نفوذ اجتماعی و اخلاقی امام جماعت، نوع ارتباط او با فراگیران، امکانات و شرایط نمازخانه‌ها؛ ه) مقایسه تأثیرات عوامل در مدارس دخترانه و پسرانه.

بیان مسئله

اسلام دین فرهنگ، و در فرهنگ اسلامی، محور اصلاحات فرهنگ‌سازی است. فرهنگ عصاره زندگی اجتماعی است و به وسیله فرهنگ است که انسان از جهات مختلف با مردم پیرامونش همراهی و هماهنگی می‌یابد و از مردم جوامع دیگر متمایز و مشخص می‌شود. از دیدگاه اسلام، هدف از تعلیم و تربیت، پرورش شوق فطری کودک نسبت به جمال و جلال الهی، و هدف غایی آن در قرآن، پرستش الله و قرب الهی است. در هر جامعه‌ای، آموزش جامعه‌پذیری، فرهنگ‌پذیری، رشد و

دارد. اما به نظر می‌رسد علی‌رغم جدیت و تلاش صادقانه متولیان در تبدیل شدن این فعالیت به یک باور قلبی و درونی شدن آن به‌عنوان نماد فرهنگ اسلامی، هنوز توفیقات کاملی حاصل نشده و نیازمند واکاوی عوامل مؤثر و برنامه‌ریزی مناسب با واقعیت‌هاست. تحقیق حاضر می‌کوشد این کار را از طریق مراجعه به خود دانش‌آموزان در مدارس مورد بررسی قرار دهد.

سؤال اصلی این است که چه عواملی بر گرایش دانش‌آموزان در مشارکت در نماز جماعت مدارس تأثیر داشته و اتخاذ چه شیوه‌هایی موجب جذب هرچه بیشتر آنان به نماز جماعت می‌شود و آیا این عوامل در گرایش دانش‌آموزان مدارس دخترانه و پسرانه تفاوت معناداری ایجاد می‌کنند؟

فرضیه‌های تحقیق

فرضیه‌های تحقیق، به قرار ذیل است:

۱. گرایش‌های مذهبی والدین، مدیران، معاونان، دبیران، و مشارکت آنان در نماز جماعت، انگیزه حضور دانش‌آموزان در نماز جماعت مدارس را افزایش می‌دهد.
۲. بین میزان آگاهی و شناخت دانش‌آموزان از فواید و آثار نماز و نماز جماعت و مشارکت آنان در مجالس مذهبی با رویکرد آنان به نماز جماعت مدارس رابطه مثبت وجود دارد.
۳. نحوه تبلیغات، تشویق و تقویت و تفویض مسئولیت برگزاری نماز جماعت به دانش‌آموزان، در افزایش علاقه و مشارکت در نماز جماعت مؤثر است.
۴. بین شخصیت و نفوذ اجتماعی و اخلاقی امام جماعت و نوع ارتباط او با فراگیران، امکانات و شرایط نمازخانه‌ها و گرایش دانش‌آموزان به نماز جماعت رابطه معناداری وجود دارد.

اجتماعی، تربیت هنری و زیباشناسی، تربیت حرفه‌ای و اقتصادی همانند تربیت ارزشی، اخلاقی و دینی، دغدغه اثربخشی در صدر دغدغه‌های مربیان و متولیان نظام‌های آموزشی قرار دارد.

با توجه به مطالب گفته‌شده، مدارس و نهادهای فرهنگی و آموزشی به‌عنوان مهم‌ترین سازوکار جامعه برای تعلیم و تربیت نسل آتی، باید بتوانند در ایجاد دانش، بینش و نگرش نسبت به آموزه‌های دینی و ارزش‌های اسلامی و ساخت فکری و فرهنگی آنان اثربخشی مناسبی داشته باشند. نماز رکن دین مبین اسلام، نماد ارزش‌های آن و تجلی قرب الهی، و نماز جماعت مظهر عبادت، شکوه و عظمت، وحدت و انسجام مسلمانان حول محور حبل‌المتین است. به عبارت دیگر، نماز عصاره فرهنگ و ارزش‌های اسلامی و نماز جماعت اوج وحدت یک نظام فکری و اجتماعی در ابعاد مختلف است. در اسلام، نماز ستون دین معرفی گردیده و بر جماعت خواندن آن تأکید شده است. نماز و نماز جماعت آثار و برکات زیادی دارد؛ از جمله اینکه انسان را از معصیت باز داشته و او را در مسیر تعالی نگه می‌دارد. بنابراین، از مهم‌ترین وظایف مدارس و به‌ویژه مدارس متوسطه، زمینه‌سازی برای ارائه دانش‌های بنیادین، و تبدیل آنها به ارزش و نماد عملی به‌منظور تربیت انسان‌های سالم (از نظر جسمی و روانی) و متخصص و متعهد در راستای فرهنگ مسلط اجتماعی است؛ امری که نظام اسلامی آن را به‌عنوان اصلی‌ترین مأموریت‌های خود دنبال نموده و با انجام فعالیت‌هایی نظیر ایجاد و تجهیز نمازخانه مراکز آموزشی، اختصاص بخشی از زمان برای حضور دانش‌آموزان و معلمان در نماز جماعت، و تخصیص بخشی از محتوای درسی به مباحث نماز و نماز جماعت و احکام آن و برگزاری مسابقات اذان و... سعی در پرورش معنوی دانش‌آموزان

(کارگر محمدیاری، ۱۳۷۵، ص ۸). نماز، انسان را می‌سازد؛ انسان ساخته عمل خودش است، انسان ساخته خود انسان است؛ هر جور عمل کند همان‌گونه ساخته می‌شود (واعظی نژاد، ۱۳۷۶، ص ۲۰). نماز انسان را می‌سازد؛ چون قرآن می‌فرماید: «از صبر نماز و به نماز استمداد و کمک و نیرو بگیرید» (بقره: ۱۵۳). امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «وضو نور است و وضوی بعد از وضو نور علی نور است. اگر کسی وضوی خود را تجدید کند، مثل این است که خداوند بدون استغفار گناه او را بخشیده باشد» (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱، ص ۳۷). نماز، انضباط در زندگی و وقت‌شناسی را فراگیر می‌کند. عبادت وقت مشخص و معینی دارد و یک حالت انضباطی جسمی و روحی برای کنترل نفس انسان‌هاست. اگر انسان نماز را با آرامش بخواند، هم روحش آرام می‌شود و هم جسمش (مطهری، ۱۳۶۱، ص ۷۸). نماز، تعظیم در برابر خداوند و تحقیر غیر خداست و موجب شخصیت و تعالی روح انسان می‌شود. با گفتن «اللّه اکبر»، هرگز عظمت هیچ‌کس و هیچ چیز او را مرعوب نمی‌کند؛ زیرا «اللّه اکبر» بزر تر از هر چیز و بلکه بزر تر از هر توصیف ذات اقدس الهی است؛ یعنی من خدا را به عظمت می‌شناسم و وقتی من خدا را به عظمت می‌شناسم، همه چیز در مقابل من حقیر است. این کلمه «اللّه اکبر» به انسان شخصیت می‌دهد و روح انسان را بزر می‌کند (همان، ص ۸۹). امیرالمؤمنین علی علیه السلام می‌فرماید: «خدا به عظمت در روح اهل حق جلوه کرده است و از این رو، غیرخدا، هرچه هست، در نظرشان کوچک است» (شجاعی، ۱۳۷۳، ص ۳۱). نماز، وجدان انسان را پرورش داده و با زدودن گناهان و آثار تاریک آنها، تمایل در انجام اعمال صالح و نیک را افزایش

۵. بین عوامل جذب دانش‌آموزان مدارس دخترانه و پسرانه به نماز جماعت تفاوت معناداری وجود دارد.

ادبیات تحقیق

نماز، پرچم برافراشته دین، و نمازگزاران امان‌یافتگان سایه الهی آن هستند. نماز، بزر ترین عبادت و برترین تکلیف و معیار سنجش ایمان افراد و ملاک شناخت پرهیزگاران است. در روایت آمده است: شخصی نزد امام صادق علیه السلام از دیگری تعریف کرد. پس از تعریف‌ها و ستایش‌ها، حضرت پرسید: نمازش چگونه است؟ یعنی در انجام این وظیفه مهم چقدر می‌کوشد؟ همه آن نیکی‌ها، بسته به مقدار اهمیتی است که او برای نماز قایل است (فلاح‌زاده، ۱۳۷۳، ص ۹). در راه برپاداشتن این فریضه الهی، هرچه تلاش شود زیاد نیست. همه تلاش اندیشمندان اسلام و دلسوختگان مکتب حق و حتی پیکار مجاهدان صحنه نبرد با باطل، برای برپایی این عبادت بزر بوده است. بنابراین، توجه دادن نسل به اهمیت نماز و تشویق و ترغیب و راهنمایی و یاری آن عزیزان، وظیفه همه علاقه‌مندان به فردای سعادت‌مندان جامعه اسلامی است. همواره نیایش و نماز سرلوحه آیین‌های ریشه‌دار و عمیق در زندگی انسان‌ها بوده و علی‌رغم تفاوت در کیفیت و اوصاف آن، اعتقاد به مخاطبی فوق بشری، نقطه اشتراک همه عبادت‌ها بوده است. انسان همیشه در ضمیر ناخودآگاه و فطرت خداجویش، به یک کانون معنوی و روحانی معتقد و متصل شده و در برابر آن منبع نور و قدرت، به نیایش پرداخته است. ماکس مولر خاورشناس آلمانی و استاد دانشگاه آکسفورد می‌گوید: اسلاف و گذشتگان ما از آن زمان به درگاه خداوند سر فرود آورده بودند که حتی برای خدا هم نتوانسته بودند نامی بگذارند

والدین قلمداد می‌کند (طه: ۱۳۲). از سوی دیگر، اولین فریضه که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله برای امت خود آورد نماز بود و آخرین فریضه‌ای که تا هنگام مرگ ساقط نمی‌گردد و مکلف موظف است آن را به هر نحو ممکن به جا آورد نماز است. رسول اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «نماز ستون دین است» (محمّدی ری‌شهری، ۱۴۲۲ق، ص ۳۶۶) و جایگاه آن در دین، مانند جایگاه سر در بدن است. نماز از آداب دین، و مایه خشنودی خدا و راه و روش پیامبران الهی است (همان، ص ۱۳) و کسی که بر نماز مراقبت نماید، برای او در قیامت نور و وسیله نجات خواهد بود (عزیزی، ۱۳۷۳، ص ۱۳). پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: کسی که نماز را سبک شمارد از من نیست؛ به خدا سوگند، که بر حوض (کوثر) در قیامت مرا ملاقات نخواهد کرد (همان). امام صادق علیه السلام نماز را ملاک قبولی اعمال دانسته و می‌فرماید: «نخستین چیزی که از بنده حساب‌رسی می‌شود نماز است؛ پس، اگر نماز پذیرفته شد، اعمال دیگرش نیز پذیرفته می‌شود و چنانچه نمازش رد شود، اعمال او هم قبول نخواهد شد. امام رضا علیه السلام نماز را بهترین طریق سیر و سلوک و تقرب الی الله و وسیله ارتقا و تقرب انسان پرهیزگار توصیف می‌فرماید (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۳، ص ۱۸۳).

از سوی دیگر، نماز موجب وحدت مسلمانان می‌شود. از دیدگاه اسلام، به جماعت خواندن نماز، پاداش‌های الهی و معنوی به همراه دارد. در روایت آمده است: شبی امیرالمؤمنین علی علیه السلام تا سحر به عبادت مشغول بود؛ چون صبح شد، نماز صبح را به تنهایی خواند و استراحت کرد. رسول خدا که آن حضرت را در جماعت صبح ندید، به خانه او رفت. حضرت فاطمه علیه السلام از شب‌زنده‌داری علی علیه السلام و عذر او از نیامدن به مسجد

می‌دهد. عبادت و بندگی و در یاد خدا بودن، از نظر تعلیمات اسلامی، وجدان مذهبی انسان را فعال نموده، میل و رغبت به کار نیک را افزون می‌کند و از میل و رغبت به شر و فساد و گناه می‌کاهد. امیرالمؤمنین علیه السلام می‌فرماید: «نماز گناهان را مانند بر درخت می‌ریزد و گردن‌ها را از ریسمان گناه آزاد می‌سازد. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نماز را به سرچشمه آب گرم که بر در خانه شخص باشد و روزی پنج نوبت خود را در آن شست و شو دهد تشبیه فرمودند. آیا با چنین شست و شوها چیزی از آلودگی به بدن باقی می‌ماند» (مطهری، ۱۳۵۸، ص ۹۶).

قرآن، در آیات متعدد، نماز را از ابعاد مختلف به عنوان وسیله آرامش دل‌ها، بازدارنده از زشتی‌ها، و صبر، پایداری، اطمینان‌خاطر، دوری از وسوسه شیطانی و گرفتاری‌های مختلف توصیف کرده، آن را جزو برنامه‌های حکومت اسلامی و مؤمنان می‌داند و می‌فرماید: «یاران خدا کسانی هستند که هرگاه در زمین به آنها قدرت بخشیدیم، نماز را برپا می‌دارند و زکات را ادا می‌کنند و امر به معروف و نهی از منکر می‌نمایند و پایان همه امور از آن خداست» (حج: ۴۱). همچنین نماز را بازدارنده از فحشا و منکرات (عنکبوت: ۴۵)، محوکننده گناهان (هود: ۱۱۴)، موجب آرامش دل‌ها (رعد: ۲۸) و بهترین نوع شکرگزاری (کوثر: ۲-۱)، دانسته است. نیز با بیان خصلت مؤمنان نمازگزار در امر به معروف و نهی از منکر (توبه: ۷۱)، آن را نشانه مصلحان و آنهایی دانسته که به کتاب (خدا) تمسک می‌جویند: افرادی که نماز را برپا دارند، پاداش بزرگی خواهند داشت؛ زیرا ما پاداش مصلحان را ضایع نخواهیم کرد (اعراف: ۱۷۰). قرآن کریم همچنین نماز را نشانه خشوع و رستگاری مؤمنان (مؤمنون: ۲-۱) می‌داند و آموزش نماز را جزء وظایف

جامعه‌پذیری انسان‌ها، بیشترین نقش را از طریق معلمان صلاحیت‌دار، مدیران تربیت‌شده و برنامه‌های درسی مناسب، اعم از برنامه‌های درسی پنهان یا آشکار در آموزش مؤثر ارزش‌های اسلامی به‌ویژه نشر اعمال دینی دارد. یکی از مهم‌ترین این اعمال عبادی، نماز و مشارکت در نماز جماعت به‌عنوان نشانه‌ی مسلمانی و وحدت مسلمانان است که باید در مراکز آموزش و پرورش شکل گیرد؛ امری که در نهاد آموزش و پرورش کشور به‌صورت یک فعالیت آموزشی از همان روزهای پیروزی انقلاب اسلامی در رأس امور قرار گرفت. تأکیدات امام راحل علیه‌السلام و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) و نیز آیین‌نامه‌ها، بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌های اقامه نماز مدارس، عنایت خاص نظام اسلامی در برپایی نماز و آشنا نمودن نسل گران‌قدر نوجوان و جوان با وظایف دینی و الهی و اهمیت بخشیدن به نماز را آشکار می‌سازد. ستاد اقامه نماز معاونت پرورشی در سال ۱۳۶۹ به منظور ترویج فرهنگ نماز به‌عنوان اصلی‌ترین ارزش دینی در وزارت آموزش و پرورش ایجاد گردید و از همان شروع کار، اقدام به تهیه دستورالعمل‌ها و بخشنامه‌ها و طرح‌ها برای تعمیق بیشتر امر نماز و ارسال آن به استان‌ها و مدارس کشور نمود. هدف کلی از تهیه و تدوین مجموعه دستورالعمل‌ها، ایجاد روش ثابت و یکنواخت برای اقامه نماز به‌صورت فراگیر در کلیه ادارات، مراکز و واحدهای آموزشی و روش‌های هرچه باشکوه‌تر برگزار نمودن نماز به‌صورت یک حرکت اصولی و فراگیر در آموزش و پرورش است، به‌گونه‌ای که امور دیگر در زمان اقامه این فریضه الهی تحت‌الشعاع قرار گیرد. از مباحث مورد تأکید ستاد اقامه نماز معاونت پرورشی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. موضوع نماز را در مدارس به‌طور جدی مطرح

سخن گفت. پیامبر فرمود: پاداشی که به خاطر شرکت نکردن در نماز جماعت صبح، از دست علی رفت بیش از پاداش عبادت تمام شب است. نماز جماعت مقدمه وحدت صفوف و نزدیکی دل‌ها و تقویت‌کننده روح اخوت و نیز نوعی حضور و غیاب بی‌تشریفات و بهترین راه شناسایی افراد است. نماز جماعت بهترین، بیشترین، پاک‌ترین و کم‌خرج‌ترین اجتماعات دنیاست و نوعی دید و بازدید بدون هزینه به‌شمار می‌رود. نیز بهترین شیوه آگاهی از مشکلات و نیازهای یکدیگر و زمینه‌ساز تعاون اجتماعی بین آحاد مسلمانان است. نماز جماعت نشان‌دهنده قدرت مسلمانان و الفت دل‌ها و انسجام صفوف است؛ تفرقه‌ها را می‌زداید، بیم در دل دشمنان می‌افکند، منافقان را مایوس می‌سازد و خار چشم بدخواهان است. نماز جماعت موجب احساس دلگرمی، صفا، صمیمیت، نوع‌دوستی، و قدرت و امید مؤمنان می‌شود. نیز عامل نظم و انضباط، صف‌بندی و وقت‌شناسی است، روحیه فردگرایی و انزوا و گوشه‌گیری را از بین می‌برد و نوعی مبارزه با غرور و خودخواهی را دربر دارد.

از سوی دیگر، در مکتب اسلام، تعلیم و تربیت ارزش‌ها، جایگاه و نقش اساسی دارند. در اسلام، هدف از تعلیم و تربیت ارزش‌ها، پرورش شوق فطری نسبت به جمال و جلال الهی و عشق به ارزش‌هاست. اسلام نقش اساسی مربی را انتقال ارزش‌ها نمی‌داند، بلکه فراهم آوردن شرایطی می‌داند که مربی به تجربه واقعی درونی که ریشه در فطرتش دارد گرایش یابد (رحیمی، ۱۳۹۱، ص ۱). تعلیم و تربیت به‌عنوان مختصات و شاخص‌های تعالی حقیقی انسان، محور و غایت حرکت انبیای الهی شمرده شده است. در نظام اسلامی، آموزش و پرورش به‌عنوان مهم‌ترین سازوکار جامعه برای فرهنگ‌پذیری و

- نموده و برای آن جایگاه خاصی قایل شوند.
۲. در کلیه مراکز آموزش و پرورش، محلی برای برگزاری نماز تعیین شود و فضای عمومی این مراکز، همواره مشوق دانش‌آموزان و دانشجویان برای اقامه نماز و زنده نمودن فرهنگ نماز باشد.
۳. در طرح‌های ساختمانی جدید مراکز آموزش و پرورش، محل نمازخانه به صورت شاخص مورد نظر قرار گیرد.
۴. در اردوها، برنامه‌ها و جشنواره‌های آموزشی، فرهنگی، هنری و ورزشی با فرا رسیدن وقت نماز، اذان اقامه شود.
۵. انجمن اولیا و مربیان در جلسات و برنامه‌های خود، والدین را بر امر نماز فرزندان توجیه و تشویق نموده و نسبت به تشویق والدین برای ساخت نمازخانه در مدارس اقدام نمایند.
۶. از شخصیت‌های مذهبی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی برای شرکت در مراسم نماز جماعت مراکز آموزش و پرورش دعوت به عمل آید. بین مدارس و مساجد همجوار آنها ارتباط برقرار شود و دانش‌آموزان برای شرکت در مراسم نماز جماعت و جمعه ترغیب شوند.
۷. در کتابخانه‌ها جایگاه ویژه‌ای برای کتب مربوط به نماز اختصاص یابد و نسبت به جمع‌آوری آثار منتشر شده در خصوص نماز اقدام شود تا در اختیار علاقه‌مندان قرار گیرد.
۸. کلیه معلمان، دبیران و اساتید مراکز آموزشی به روش‌های مناسب با فلسفه نماز آشنا شده، شیوه‌های اثرگذاری بر دانش‌آموزان و دانشجویان را بیاموزند (مجموعه‌ای از آیین‌نامه‌ها، بخشنامه‌ها، دستورالعمل‌ها و طرح‌های اجرایی اقامه نماز مدارس، ص ۱۰۵).
۹. از به کار بردن روش‌های نامطلوب، تهدید و تطمیع و اجبار دانش‌آموزان برای اقامه نماز پرهیز شود (ستاد اقامه نماز، ۱۳۸۰).
- علی‌رغم این تدابیر، به نظر می‌رسد هنوز نماز و نماز جماعت در مدارس نهادینه نشده و نیازمند واکاوی عوامل مؤثر برای برنامه‌ریزی بهتر است. همچنان‌که ساداتی و جوادی (۱۳۷۶) در تحقیقی تحت عنوان «عوامل مؤثر در ترغیب دانش‌آموزان به نماز، با تأکید بر عوامل درون‌مدرسه‌ای» نشان دادند: بین گرایش دانش‌آموزان به نماز و میزان محبوبیت مربیان تربیتی در نزد آنان رابطه وجود دارد. و مهم‌ترین عوامل مؤثر در عدم گرایش بعضی از نوجوانان به اصل نماز، به ترتیب شامل نداشتن انگیزه قوی، عادت نداشتن به خواندن نماز از دوران کودکی، ندانستن فلسفه و اسرار نماز، ترجیح دادن تفریح و سرگرمی (به علت جاذبه بیشتر آن در نزد این عده)، حل نشدن برخی از مسائل اعتقادی مانند مسئله خدا، معاد و... در نزد این گروه از نوجوانان می‌باشد.
- ابپاتنی (۱۳۷۶) در بررسی عوامل مؤثر در مشارکت فراگیران به نماز جماعت در مدارس دخترانه ابتدایی ناحیه یک شهرکرد، نشان داد که ایمان و اعتقاد والدین و عوامل فیزیکی نمازخانه در جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت تأثیر دارد.
- نصر و همکاران (۱۳۸۷) در بررسی فراتحلیلی عوامل مؤثر بر جذب و شرکت دانش‌آموزان در نماز جماعت مدارس، عوامل فردی، خانوادگی، و انسانی درون‌مدرسه‌ای، فیزیکی درون‌مدرسه‌ای، سایر عوامل مدرسه‌ای، همسالان و محیط را مؤثر دانستند.
- فضل‌الهی و ملکی توانا (۱۳۸۸) در بررسی عوامل مؤثر در جذب دانش‌آموزان دختر به نماز جماعت در مدارس راهنمایی شهر قم، به این نتیجه رسیدند که

تعداد ۳۶۰ نفر از آنان به صورت تصادفی طبقه‌ای به عنوان نمونه انتخاب شدند. برای جمع‌آوری داده‌ها، از پرسش‌نامه محقق‌ساخته حاوی ۲۱ سؤال بسته پاسخ در طیف پنج سطحی لیکرت استفاده شد که پایایی آن براساس آلفای کرانباخ معادل ۰/۸۱ محاسبه گردید. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات، از روش‌های آمار توصیفی در حد میانگین، واریانس و انحراف معیار و از آزمون‌های استنباطی مجذور کای (خی دو) و Z تک‌گروهی و آزمون T برای مقایسه میانگین دو گروه مستقل برای تصمیم‌گیری در مورد رد یا قبولی فرضیه‌ها استفاده شده است.

تجزیه و تحلیل اطلاعات

جدول ۱: توزیع نمونه آماری براساس پایه‌های تحصیلی و نوع مدارس

نوع مدارس	پایه تحصیلی			
	اول	دوم	سوم	جمع
دخترانه	تعداد	۴۰	۷۰	۱۸۰
	درصد	۲۲	۳۹	۱۰۰
پسرانه	تعداد	۶۰	۷۰	۱۸۰
	درصد	۳۳	۳۹	۱۰۰
جمع	تعداد	۱۰۰	۱۴۰	۳۶۰
	درصد	۲۸	۳۹	۱۰۰

مطابق اطلاعات جدول (۱) از مجموع ۳۶۰ پرسش‌نامه جمع‌آوری شده، ۱۰۰ نفر (۲۸ درصد) از دانش‌آموزان پایه اول و ۱۴۰ نفر (۳۹ درصد) از دانش‌آموزان پایه دوم و ۱۲۰ نفر (۳۳ درصد) از دانش‌آموزان پایه سوم راهنمایی بودند که ۵۰ درصد آنان را دختران و ۵۰ درصد را پسران تشکیل می‌دادند.

تبلیغات مناسب، حضور اولیای مدرسه، تشویق دانش‌آموزان، امکانات محل برگزاری، توجه والدین به مسائل دینی و مشارکت آنان، آگاهی دانش‌آموزان از فواید و آثار نماز جماعت، گرایش مذهبی، اهمیت دادن والدین و دوستان، نحوه تعامل و ارتباط با امام جماعت و بعکس، و مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان در میزان مشارکت در نماز جماعت مدارس تأثیر دارند.

رجیبی و زاهد بابلان (۱۳۹۱) در بررسی متغیرهای مرتبط با جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت از نظر عوامل مدرسه‌ای در دوره تحصیلی متوسطه در استان اردبیل نشان دادند که از نظر عوامل مدرسه، هفت عامل، بار عاملی معنادار داشته و به ترتیب اولویت، عامل حسن روایط معلمان و مربیان و سپس امکانات فیزیکی مدرسه و نمازخانه، ایمان فردی خانوادگی، همسالان، وضعیت اقتصادی - اجتماعی خانواده، تبلیغات رسانه‌ها و جنسیت و پایه تحصیلی در گرایش دانش‌آموزان به نماز جماعت مدرسه اهمیت دارند. بررسی واقع‌بینانه مطالب ذکر شده گویای محدود بودن کنکاش توصیفی و پیمایشی و مبتنی بر واقع در خصوص موضوع بوده، بر معتبر و ارزشمند بودن چنین واکاوی‌هایی تصریح می‌نماید تا از این طریق، با تحلیلی واقع‌بینانه در دسترسی به برنامه‌ای اصولی در ترویج آموزه‌های اسلامی و التزام عملی آن در بین نسل‌های آتی، شاهد توفیقاتی باشیم؛ امری که در تحقیق حاضر با مراجعه به دیدگاه خود دانش‌آموزان مورد مذاقه قرار گرفته است.

روش پژوهش

روش پژوهش، توصیفی از نوع پیمایشی است. جامعه آماری شامل کل دانش‌آموزان دختر و پسر مدارس راهنمایی آموزش و پرورش ناحیه دو قم می‌باشد که

جدول ۲: فرضیه یک (گرایش‌های مذهبی والدین، مدیران، معاونان، دبیران، و مشارکت آنان در نماز جماعت انگیزه حضور دانش‌آموزان در نماز جماعت مدارس را افزایش می‌دهد)

R	V	Z	S	n	$\bar{X}$	$\sum x$	مؤلفه‌ها
2	23.5	32.88	1	352	4.25	1496	تأثیر توصیه‌های والدین بر شرکت فراگیران در نماز جماعت مدرسه
1	20.98	39.11	0.92	360	4.41	1586	تشویق والدین بر شرکت در نماز جماعت مدرسه
4	30.38	22.64	1.19	360	3.92	1412	التزام عملی والدین به نماز خواندن
5	30.96	21.94	1.21	360	3.89	1402	حضور مدیر، معاونین و دبیران در نماز جماعت مدرسه
3	26.28	29	1.1	360	4.18	1504	شرکت والدین در نماز جماعت

جدول (۲) نشان می‌دهد تمام مؤلفه‌های مورد مطالعه نمره Z بزرگتر از Z بحرانی در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $\frac{a}{2} = ۰/۰۱$ (۲/۵۸) کسب کردند و تفاوت میانگین تمامی آنها با میانگین موردانتظار (۳) معنادار است. همچنین داده‌ها نشان می‌دهد تشویق والدین بر شرکت در نماز جماعت مدرسه بیشترین تأثیر را در جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت مدارس دارد که با میانگین ۴/۴۱ و انحراف استاندارد ۰/۹۲ و ضریب پراکندگی ۲۰/۹۸ در جایگاه نخست قرار گرفته است. و پس از آن، تأثیر توصیه‌های والدین بر شرکت فراگیران در نماز جماعت مدرسه با میانگین ۴/۲۵ و انحراف استاندارد ۱ و ضریب پراکندگی ۲۳/۵ در رتبه دوم قرار دارد و به ترتیب، شرکت والدین در نماز جماعت، التزام عملی والدین به نماز خواندن، حضور مدیر، معاونان و دبیران در نماز جماعت مدرسه، در رتبه‌های سوم تا پنجم قرار دارند و از طرف دیگر، با مقایسه میانگین پاسخ‌های آزمودنی‌ها به سؤالات، براساس آزمون کای اسکور (کای)، چون‌خی دو محاسبه شده (۱۳۴/۶۶) از خی دو جدول در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $a = ۰/۰۱$ و درجه آزادی $df = ۴$ (۱۳/۲۸) بزرگتر است، پس فرضیه صفر رد می‌شود و می‌توان با اطمینان ۰/۹۹ نتیجه گرفت که گرایش‌های مذهبی والدین، مدیران، معاونان، دبیران، و مشارکت آنان در نماز جماعت انگیزه حضور دانش‌آموزان در نماز جماعت مدارس را افزایش می‌دهد.

جدول ۳: فرضیه ۲ (میزان آگاهی و شناخت دانش‌آموزان از فواید و آثار نماز و نماز جماعت و مشارکت آنان در مجالس مذهبی با رویکرد آنان به نماز جماعت مدارس رابطه مثبت وجود دارد)

R	V	Z	S	$\bar{X}$	$\sum x$	مؤلفه‌ها
4	33.8 5	16.39	1.2	3.53	1272	دسترسی به کتابهای مناسب نماز در نماز خانه مدرسه
2	28.2	23.84	1.09	3.87	1394	آموزش آثار و فواید نماز جماعت به دانش‌آموزان
3	25.9 2	26.01	1.01	3.88	1396	مطالعه کتب جذاب مربوط به نماز
1	23.1 4	31.25	0.93	4.04	1454	شرکت فراگیران در مجالس مذهبی

جدول (۳) نشان می‌دهد، تمام مؤلفه‌های مورد مطالعه نمره Z بزرگتر از Z بحرانی در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $\frac{a}{2} = ۰/۰۱$ (۲/۵۸) کسب کردند و تفاوت میانگین تمامی آنها با میانگین موردانتظار (۳) معنادار است. همچنین داده‌ها نشان

می‌دهد شرکت فراگیران در مجالس مذهبی بیشترین تأثیر را در جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت مدارس دارد که با میانگین ۴/۰۴ و انحراف استاندارد ۰/۹۳ و ضریب پراکندگی ۲۳/۱۴ در جایگاه نخست قرار گرفته است. و پس از آن به ترتیب، آموزش آثار و فواید نماز جماعت به دانش‌آموزان، مطالعه کتب جذاب مربوط به نماز و دسترسی به کتاب‌های مناسب نماز در نمازخانه مدرسه در رتبه‌های دوم تا چهارم قرار دارند. از طرف دیگر، مقایسه میانگین براساس آزمون کای اسکور (کای) نشان می‌دهد چون خی دو محاسبه شده (۶۸/۵) از خی دو جدول در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $a = ۰/۰۱$ و درجه آزادی $df=۴$ (۱۱/۳۴) بزرگتر است، پس فرضیه صفر رد می‌شود و می‌توان با اطمینان ۰/۹۹ نتیجه گرفت که میزان آگاهی و شناخت دانش‌آموزان از فواید و آثار نماز و نماز جماعت و مشارکت آنان در مجالس مذهبی، با رویکرد آنان به نماز جماعت مدارس رابطه مثبت وجود دارد.

جدول ۴: فرضیه ۳ (نحوه تبلیغات، تشویق و تقویت و تفویض مسئولیت برگزاری نماز جماعت به دانش‌آموزان، در افزایش علاقه و مشارکت در نماز جماعت مؤثر است)

R	V	Z	S	n	$\bar{X}$	$\sum x^2$	مؤلفه‌ها
2	19.96	38.92	0.85	360	4.23	1524	تبلیغات مفید و جذاب در مورد اقامه نماز جماعت
4	28.36	25.26	1.14	360	4.02	1446	تشویق معلمان مدرسه بر شرکت دانش‌آموزان در نماز جماعت
5	28.76	23.32	1.14	330	3.96	1308	انتخاب ساعت مناسب برای اقامه نماز جماعت
3	20.98	39.11	0.92	360	4.41	1586	تشویق والدین بر شرکت در نماز جماعت
1	18.69	46.14	0.86	360	4.58	1650	دادن مسئولیت برگزاری نماز جماعت مدارس به دانش‌آموزان

جدول (۴) نشان می‌دهد تمام مؤلفه‌های مورد مطالعه نمره Z بزرگتر از Z بحرانی در سطح اطمینان ۰/۹۹ و ۰/۰۱ $\frac{a}{2} = (۲/۵۸)$ کسب کردند و تفاوت میانگین تمامی آنها با میانگین مورد انتظار (۳) معنادار است. همچنین داده‌ها نشان می‌دهد دادن مسئولیت برگزاری نماز جماعت مدارس به دانش‌آموزان، بیشترین تأثیر را در جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت مدارس دارد که با میانگین ۴/۵۸ و انحراف استاندارد ۰/۸۶ و ضریب پراکندگی ۱۸/۶۹ در جایگاه نخست قرار گرفته است و تبلیغات مفید و جذاب در مورد اقامه نماز جماعت با میانگین ۴/۲۳ و انحراف استاندارد ۰/۸۵ و ضریب پراکندگی ۱۹/۹۶ در جایگاه دوم قرار گرفته است. و به ترتیب، تشویق والدین بر شرکت در نماز جماعت، تشویق معلمان مدرسه بر شرکت دانش‌آموزان در نماز جماعت، و انتخاب ساعت مناسب برای اقامه نماز جماعت در رتبه‌های سوم تا پنجم قرار دارند. از طرف دیگر، مقایسه میانگین پاسخ‌های آزمودنی‌ها به سؤالات، براساس آزمون کای اسکور (کای)، نشان می‌دهد چون خی دو محاسبه شده (۱۵۷/۱۶) از خی دو جدول در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $a = ۰/۰۱$ و درجه آزادی $df=۴$ (۱۳/۲۸) بزرگتر است، پس فرضیه صفر رد می‌شود و می‌توان با اطمینان ۰/۹۹ نتیجه گرفت که نحوه تبلیغات، تشویق، تقویت و تفویض مسئولیت برگزاری نماز جماعت به دانش‌آموزان، در افزایش علاقه و مشارکت در نماز جماعت مؤثر است.

جدول ۵: فرضیه ۴ (بین شخصیت و نفوذ اجتماعی و اخلاقی امام جماعت و نوع ارتباط او با فراگیران، امکانات و شرایط نمازخانه‌ها و گرایش دانش‌آموزان به نماز جماعت، رابطه معناداری

وجود دارد)

R	V	Z	S	n	$\bar{X}$	$\sum X$	مؤلفه‌ها
1	19.47	41.65	0.85	360	4.37	1572	داشتن نماز خانه مناسب در مدرسه
6	35.4	17.94	1.34	354	3.77	1336	وضعیت روشنایی و نور نماز خانه
7	40.45	14.13	1.45	360	3.58	1288	وجود سرویس‌های بهداشتی مناسب و کافی
3	23.34	34.67	1.02	358	4.37	1564	نظافت و زیبایی نمازخانه
2	22.35	35.67	0.96	360	4.31	1552	حضور به موقع و منظم امام جماعت
5	33.01	19.44	1.25	360	3.78	1360	شخصیت و روحیه امام جماعت
4	25.67	30.55	1.09	360	4.26	1534	ارتباط دوستانه امام جماعت با فراگیران

پس فرضیه صفر رد می‌شود و می‌توان با اطمینان ۰/۹۹ نتیجه گرفت که بین شخصیت و نفوذ اجتماعی و اخلاقی امام جماعت و نوع ارتباط او با فراگیران، امکانات و شرایط نمازخانه‌ها و گرایش دانش‌آموزان به نماز جماعت رابطه معناداری وجود دارد.

جدول ۶: فرضیه ۵ (بین عوامل جذب دانش‌آموزان مدارس دخترانه و پسرانه به نماز جماعت تفاوت معناداری وجود دارد)

$\bar{X}_1$	$S^2_{x_1}$	S_{x_1}	$\bar{X}_2$	$S^2_{x_2}$	S_{x_2}
۳۵۳	۵۶۴	۲۳/۷۴	۲۷۹	۲۲۳۵	۴۷/۲۷
T = 4/423					

تجزیه و تحلیل نمرات حاصل از پاسخ آزمودنی‌های دختر و پسر براساس آزمون T برای مقایسه میانگین دو گروه مستقل، نشان می‌دهد چون T محاسبه شده از (۴/۴۲۳) جدول در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $a=0/01$ و $df=18$ (۲/۵۵۲) بزرگ تر است، پس فرضیه صفر رد می‌شود. با توجه به معنادار بودن تفاوت میانگین نمرات

جدول بالا نشان می‌دهد تمام مؤلفه‌های مورد مطالعه نمره Z بزرگ تر از Z بحرانی در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $\frac{a}{2} = 0/01$ (۲/۵۸) کسب کردند و تفاوت میانگین تمامی آنها با میانگین مورد انتظار (۳) معنادار است. همچنین داده‌ها نشان می‌دهد داشتن نمازخانه مناسب در مدرسه بیشترین تأثیر را در جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت مدارس دارد که با میانگین ۴/۳۷ و انحراف استاندارد ۰/۸۵ و ضریب پراکندگی ۱۹/۴۷ در جایگاه نخست قرار گرفته و حضور به موقع و منظم امام جماعت با میانگین ۴/۳۱ و انحراف استاندارد ۰/۹۶ و ضریب پراکندگی ۲۲/۳۵ در جایگاه دوم قرار گرفته است. و به ترتیب، نظافت و زیبایی نمازخانه، ارتباط دوستانه امام جماعت با فراگیران، و شخصیت و روحیه امام جماعت در رتبه‌های سوم تا پنجم قرار دارند. وضعیت روشنایی و نور نمازخانه، وجود سرویس‌های بهداشتی مناسب و کافی در رتبه‌های ششم و هفتم قرار دارند. از طرف دیگر، مقایسه میانگین پاسخ‌های آزمودنی‌ها به سؤالات، براساس آزمون کای اسکور (کای)، نشان می‌دهد. چون $df=6$ (۱۶/۸۱) بزرگ تر است، و $a=0/01$ از $df=6$ (۱۶/۸۲) جدول در سطح اطمینان ۰/۹۹ و $a=0/01$ و درجه آزادی $df=6$ (۱۶/۸۱) بزرگ تر است،

مثبت وجود دارد که با یافته‌های فضل‌الهی و همکارانش (۱۳۸۸) و ابیاتی (۱۳۷۶) توافق دارد.

۳. نحوه تبلیغات، تشویق، تقویت و تفویض مسئولیت برگزاری نماز جماعت به دانش‌آموزان، در افزایش علاقه و مشارکت در نماز جماعت مؤثر است که با نتایج سادتی و جوادی (۱۳۷۶) توافق دارد.

۴. بین شخصیت و نفوذ اجتماعی و اخلاقی امام جماعت و نوع ارتباط او با فراگیران، امکانات و شرایط نمازخانه‌ها و گرایش دانش‌آموزان به نماز جماعت، رابطه معناداری وجود دارد که با یافته‌های فضل‌الهی و همکاران (۱۳۸۸) و ابیاتی (۱۳۷۶) تناسب دارد.

۵. بین عوامل جذب دانش‌آموزان مدارس دخترانه و پسرانه به نماز جماعت، تفاوت معناداری وجود دارد که مستلزم توجه جدی مسئولان مدارس می‌باشد.

پیشنهادهای

۱. مدیران، معاونان، دبیران، و کارکنان مدارس الگوهای عملی تأثیرگذار بر شکل‌گیری شخصیت اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی دانش‌آموزان هستند و به صورت مستقیم در هدایت فراگیران و تربیت آنان نقش اساسی ایفا می‌کنند. التزام عملی آنان به رعایت موازین اسلامی، به ویژه شرکت به موقع و مستمر بر صلابت نماز جماعت مدارس افزوده و مشارکت فراگیران را به حداکثر می‌رساند.

۲. خانواده کانون رشد و توسعه فرزندان در ابعاد مختلف، و والدین چراغ هدایت آن قلمداد می‌شوند. مقید بودن آنان در برپایی نماز اول وقت و شرکت ایشان در نماز جماعت مسجد محل و حتی در صورت امکان در مدارس، و تأکید آنان بر مشارکت فرزندان در این مهم، نقش کلیدی در تکوین شکوه و عظمت نماز جماعت مدارس خواهد داشت.

۳. رسیدگی به وضعیت زیبایی، تمیزی، روشنایی، سرمایشی - گرمایشی، نظافت و... در عرصه برگزاری نماز

دو گروه، با اطمینان ۹۹ درصد می‌توان نتیجه گرفت که بین نگرش دانش‌آموزان مدارس دخترانه و پسرانه در مورد عوامل تأثیرگذار در شرکت آنان در نماز جماعت مدارس تفاوت معناداری وجود دارد. اندک تأمل در نمرات تعداد ۱۰ مؤلفه، بیانگر این است که تفاوت‌ها بیشتر در تأثیر تبلیغات، نور و روشنایی و نظافت و زیبایی محیط نمازخانه‌ها، شخصیت، نفوذ و ارتباط امام جماعت، انتخاب ساعات اقامه نماز و حضور مدیر، معاونان و دبیران در نماز جماعت می‌باشد و در مورد شرکت والدین و التزام عملی آنان در نماز و امام جماعت مدارس تقریباً اثربخشی یکسانی مشاهده می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

نماز، از ارکان دین مبین اسلام و به‌عنوان ستون دین محسوب می‌شود که موجب قرب و رضای خداوند متعال شده، انسان‌ها را از فحشا و منکرات دور می‌سازد. نماز جماعت نشانگر اتحاد مسلمانان و زمینه‌ساز تداوم فرهنگ و ارزش‌های اسلامی است. مدارس در تربیت اسلامی نسل آتی، باید بتوانند با روش‌های مناسب در عینی‌سازی و تبدیل آموزه‌های دینی به ارزش و باور بین فراگیران اهتمام ورزند. یافته‌های تحقیق حاضر با هدف واکاوی عوامل تأثیرگذار بر نماز جماعت مدارس، نشان داد:

۱. گرایش‌های مذهبی والدین، مدیران، معاونان، دبیران، و مشارکت آنان در نماز جماعت، انگیزه حضور دانش‌آموزان در نماز جماعت مدارس را افزایش می‌دهد که این نتیجه، با یافته‌های رجیبی و زاهد بابلان (۱۳۹۱) و فضل‌الهی و ملکی توانا (۱۳۸۸) و ابیاتی (۱۳۷۶) کاملاً تناسب دارد.

۲. بین میزان آگاهی و شناخت دانش‌آموزان از فواید و آثار نماز و نماز جماعت و مشارکت آنان در مجالس مذهبی با رویکرد آنان به نماز جماعت مدارس رابطه

جماعت مشارکت فراگیران را می‌افزاید.

۴. انتخاب و معرفی ائمه جماعت مدارس براساس معیارهای شناخته‌شده و منطقی و استفاده از روحانیان آشنا به روان‌شناسی و نحوه تعامل با فراگیران سنین مختلف، می‌تواند در جذب فراگیران به نماز بسیار مؤثر باشد. علاوه بر اینکه شخصیت و نفوذ آنان به همراه توانمندی برقراری ارتباط، حایر اهمیت فراوان است. از این رو، به نظر می‌رسد برگزاری دوره‌های آموزشی کوتاه‌مدت، دست‌کم به صورت کارگروهی، برای ائمه جماعت به منظور آشنایی با مسائل روان‌شناختی و جامعه‌شناختی لازم، یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر می‌نماید.
۵. به نظر می‌رسد فراگیران پسر بیشتر از دانش‌آموزان دختر نیازمند تبلیغات، ارتباط، تشویق، تقویت، فضا سازی فرهنگی، الگوگیری اخلاقی و... برای شرکت در نماز جماعت هستند.
۶. برای اینکه دانش‌آموزان جذب نماز جماعت شوند، باید تضادها و تعارض‌هایی که دانش‌آموز در خانواده، جامعه و محیط مدرسه می‌بیند به نحو مطلوبی حل شود. وقتی دانش‌آموزی می‌بیند که والدینش بدون عذر نماز جماعت مساجد را ترک می‌کنند، ولی توصیه به شرکت فرزندشان در نماز جماعت می‌کنند، چه انتظاری است که فرزند در نماز جماعت مدرسه شرکت کند؟ نیز وقتی مدیر، معاون، مربی و... در مدرسه، اهمیت نماز جماعت را بیان می‌کنند، اما هنگام برپایی نماز جماعت، شرکت در نماز جماعت امتناع می‌ورزند و فقط بچه‌ها را به شرکت در نماز توصیه می‌کنند، یا وقتی نماز جماعت برقرار می‌شود، دبیران در دفتر مدرسه می‌نشینند و یا درحالی‌که دانش‌آموزان مشغول نماز هستند از مدرسه خارج می‌شوند، طبیعی است دانش‌آموزان با یک تعارض آشکار روبه‌رو می‌شوند و به نماز جماعت به دید تصنعی نگاه می‌کنند و نسبت به نماز جماعت بی‌تفاوت می‌شوند.

منابع .....

- پورعزت، علی‌اصغر و همکاران، ۱۳۸۷، «الگوی مطلوب طراحی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی عالی ایران در عصر جهانی‌شدن»، *دانشگاه اسلامی*، ش ۴۰، ص ۲۲-۳.
- حرم‌عاملی، محمدبن حسن، ۱۴۰۹ق، *وسائل الشیعه*، قم، آل‌البیت. رجیمی، سوران، عادل زاهد بابلان، ۱۳۹۱، «متغیرهای مرتبط با جذب دانش‌آموزان به نماز جماعت از نظر عوامل مدرسه»، *روان‌شناسی و دین*، ش ۱۷، ص ۱۰۳-۱۱۲.
- رحیمی، خجسته، ۱۳۹۱، *جایگاه و نقش عنصر زیباشناسی در تعلیم و تربیت ارزش‌ها*، قم، همایش ملی تعلیم و تربیت ارزش‌ها، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه‌السلام.
- رضوان‌طلب، محمدرضا، ۱۳۷۳، *پرستش آگاهانه*، چ سوم، تهران، ستاد اقامه نماز.
- سادتی، علی و محمدجعفر جوادی، ۱۳۷۶، «عوامل مؤثر در تسریع دانش‌آموزان به نماز با تأکید بر عوامل درون‌مدرسه‌ای»، *پیوند*، ش ۲۱۳ و ۲۱۴ و ۲۱۵، ص ۸۱-۶۴.
- ستاد اقامه نماز مدارس، ۱۳۸۰، «بخشی از دستورالعمل اجرایی نماز جماعت مدارس»، *نگاه به رویدادهای آموزش و پرورش*، ش ۱۸۲، ص ۷۵.
- شجاعی، مهدی، ۱۳۷۳، *دریافتی از خطبه متقین*، چ دوم، تهران، الهادی.
- عزیزی، عباس، ۱۳۷۳، *نماز در آینه حدیث*، چ دوم، تهران، ستاد اقامه نماز.
- علاقه‌بند، علی، ۱۳۸۷، *مبانی نظری و اصول مدیریت آموزشی*، تهران، ویرایش.
- فضل‌اللهی، سیف‌الله و منصوره ملکی توانا، ۱۳۸۸، «بررسی عوامل مؤثر در جذب دانش‌آموزان دختر به نماز جماعت در مدارس راهنمایی شهر قم»، *زالزالک هدایت*، ش ۳ و ۲، ص ۶۵-۴۸.
- فلاح‌زاده، محمدحسین، ۱۳۷۳، *آموزش نماز ویژه نوجوانان*، چ پنجم، قم، ستاد اقامه نماز.
- کارگر محمدیاری، رحیم، ۱۳۷۵، *نماز از دیدگاه دانشمندان و متفکران*، چ دوم، تهران، ستاد اقامه نماز.
- کلینی، محمدبن یعقوب، ۱۳۶۵، *الکافی*، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- مجموعه‌ای از آیین‌نامه‌ها*، چ دوم، تهران، ستاد اقامه نماز.
- محمدی ری‌شهری، محمد، ۱۴۲۲ق، *میزان‌الحکمه*، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی.
- مطهری، مرتضی، ۱۳۵۷، *جهان‌بینی توحیدی*، چ دوم، قم، صدرا.
- ، ۱۳۵۸، *سیری در نهج‌البلاغه*، چ دوم، قم، صدرا.
- ، ۱۳۶۱، *گفتارهای معنوی*، قم، صدرا.
- نصر، احمدرضا و همکاران، ۱۳۸۷، «بررسی فراتحلیلی عوامل مؤثر بر جذب و شرکت دانش‌آموزان در نماز جماعت مدارس»، *نوآوری‌های آموزشی*، ش ۲۶، ص ۸۶-۶۳.
- واعظی‌نژاد، حسین، ۱۳۷۶، *طهارت روح*، چ پنجم، تهران، ستاد اقامه نماز.